

Hans Keilson

Daar staat mijn huis

HERINNERINGEN

*Vertaald uit het Duits door
Piet de Moor*

VANGENNEP AMSTERDAM

Als ich Deutschland verließ

Gebüht im Sommerwinde,
gebleicht auf grüner Au,
liegt weiß es jetzt im Spinde
als Stolz der deutschen Frau.

I

Wie als Jood en vervolgd midden in Europa op de vlucht geleefd en overleefd heeft, krijgt terugblikkend, als achtergrond van zijn bestaan slechts één enkele, doorlopende continuïteit te zien: die van de kalender met zijn eentonig terugkerende cijfers van weken en maanden, week- en zon- en feestdagen, in het rood gedrukt en overal ter wereld geldig.

Op 12 december 1909 werd ik in Freienwalde an der Oder geboren, als derde kind van mijn Joodse ouders. Het eerste kind, een jongen, stierf kort na zijn geboorte. In januari 1907 kwam mijn zuster Hilde ter wereld.

Samen met de persoonlijkheid verandert ook de kwaliteit van de herinnering. Deze zin – ik kwam hem tegen in het leerboek *Psychiatrie der Verfolgten* van mijn Duitse collega's Baeyer, Häfner en Kisker – zou aan het begin

van om het even welk relaas moeten staan waarin herinneringen worden opgeroepen, maar zeker aan het begin van een verslag zoals ik er een wil schrijven.

Het zijn niet alleen de lotgevallen en verschrikkingen van de kindertijd – het is het tijdperk zelf dat zijn stempel op mijn leven heeft gedrukt. Je moet inzicht hebben in wat je wilt overwinnen en beschrijven. Het feit van mijn geboorte als Jood in het wilhelminische Duitsland zo'n vijf jaar voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in een klein, in de Oderbruch gelegen districtsstadje van de mark Brandenburg, ooit de zandstrooier van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie; mijn leven als kind en adolescent, dat op een noodlottige manier verweven was met dat tijdperk, met die jaren en ook met de daaropvolgende jaren van de inflatie, van de politieke moorden en de *Fridericus-Rex*-films; die voor sommigen 'heerlijke tijden' en pioniersjaren, voor anderen – minder in aantal, zoals voor mij, mijn verwanten en vrienden – uiteindelijk catastrofaal: dit alles lijkt me vermeldenswaard.

Mijn leven en mijn herinneringen zijn aangevreten door de rookwolken van de vernietiging. Ook deze notities, zelfs als ze gaan over aangenamere, gelukkig stemmende gebeurtenissen die troost bieden als ik eraan terugdenk, zijn doordrenkt van bittere ervarin-

gen, onvervangbare verliezen en verschillende vormen van afscheid, vrijwillige en ongewilde, en van twee wereldoorlogen. Ik heb als kind het uitbreken en het einde van de Eerste Wereldoorlog in 1918 meegemaakt, en, nadat die verloren was, de politieke en economische naoorlogse chaos van de Weimarrepubliek, waaraan niet alleen het louter materiële bestaan van vader te gronde ging. Ik heb als adolescent de tijd van het opkomende en naar de macht grijpende nationaal-socialisme meegemaakt, het allereerste begin van de Jodenvervolging die door de staat georganiseerd werd, het einde van de rechtsstaat en ten slotte ook de vernietiging van de Joodse gemeenschap in Nederland, waar ik in 1936 naartoe ben gevlucht.

Niet alleen de chronologische opeenvolging zal de gebeurtenissen tot een beeld samenvoegen, dat zal veel eerder de inwendige verwevenheid van gedachten en gevoelens doen. Maar de kern is de niet mis te verstane onverbreekelijke samenhang van het persoonlijke lot met de invloeden van de toenmalige actualiteit, van geweld en vaak mislukt verzet, de kern is het oproepen van beelden, de onbevangen en onstuitbare confrontatie van die beelden met elkaar, iets wat zich alleen maar kan ontplooiën in iemand die zich onbeschroomd aan zijn invallen overgeeft om op die wijze te komen tot de waarheid van zijn leven, waarover hij

wil vertellen. Het zal eerder om aanduidingen en toespelingen gaan: pogingen om behalve de uiterlijke ook de innerlijke laag te peilen van de plaats waar ik me op dat moment bevond.

Herinneren betekent ook herdenken. Ik kan onmogelijk onbevangen vertellen over mijn ouders, kindertijd, vrienden en ook vijanden en vooral over de tijd dat ik in Freienwalde naar school ging, mijn eerste schrijfpogingen deed, in Berlijn woonde en studeerde, zonder de omstandigheden van mijn verdrijving daarvoor en daarna en ook van mijn overleven in mijn schuilplaats te gedenken. Alles had ook anders kunnen aflopen.

Tot deze omstandigheden behoren ook de jaren in Nederland, voor, tijdens en na de vijandige bezetting, het heropnemen van mijn studie medicijnen in Amsterdam en mijn literaire inspanningen, mijn werk met de Joodse kinderen die door de Shoah wees geworden waren en in wie ik, door me om hen te bekommeren, mijn eigen verweesd-zijn doorleefde. Daartoe behoort echter vooral ook het leven met mijn eerste, van huis uit niet-Joodse vrouw, aan wier impuls en daadkracht ik het gemeenschappelijke uitwijken naar het toen veilig lijkende Nederland dank, een illusie, zoals snel zou blijken, maar toch een reddingsanker dat sterk en solide genoeg was om zich na dit alles – het doorstaan

van bedreigingen, angsten, directe gevaren – dankzij de bevrijding die we samen met ons kind beleefden, in den vreemde eindelijk thuis te voelen.

Ook deze notities schrijf ik in Nederland, waar ik na de vervolging voor altijd gebleven ben.

Freienwalde was een kleine, bescheiden provincie- en districtsstad in de Oderbruch, van ver zichtbaar aan de rand van het onmetelijke vlakke land, weids uitgestrekt aan de voet van een heuvelketen. Het lag aan een verkwijnende zijarm van de Oder, die als kanaal in de buurt van de spoordam zijn trage loop begon en aan het zuidelijke eind in de bodem sijpelde. Aan beide oevers stonden fabrieken die met hun afval het op zich al troebele water vervuilden. Heel lang geleden, in legendarische tijden, sleepten geweldige ijsschotsen puin, keien en aardmassa's met zich mee en zetten ze hier af, waardoor ze de vlakte in een tang namen. Vandaag golven er zachte heuvels, waarop donkere dennen, slanke berken en stugge beuken groeien. Uit de grond komt geneeskrachtig water. De aarde bracht zichzelf als geschenk mee.